

даже исчезают. Начиная верить во что-то, каждый индивид усиливает аргументы в пользу этой идеи, что приводит к ее принятию еще большим числом людей, что еще больше усиливает аргументы. В результате может сложиться широко разделяемое убеждение, базирующееся на недостаточной информации. Хотя его разделяют многие, такое убеждение является хрупким, оно может измениться из-за незначительного повода, именно потому, что базируется на малом количестве информации» [15].

Итак, резюмируя вышесказанное можно утверждать, одной из ключевых в процессе проявления стадного поведения является информированность экономических агентов. При этом важными являются полнота и достоверность информации, которой располагают субъекты принятия экономических решений. Таким образом, важнейшей и доминирующей линией исследований, посвященных стадному поведению, является теория информационных каскадов, которая наиболее полно дает ответы на вопросы о причинах принятия субъектами тех или иных решений. Перспективным направлением исследования является изучение возможности управления стадностью с учетом информированности субъектов принятия решений в экономических системах.

Источники и литература:

1. Нейман Дж. фон. Теория игр и экономическое поведение / Дж. фон Нейман, О. Моргенштерн. – М. : Наука, 1970. – 708 с.
2. Алле М. Поведение рационального человека: критика постулатов и аксиом американской школы / М. Алле // THESIS. – 1994. – Т. 5. – С. 217-241.
3. Kahneman D. Prospect theory: an analysis of decisions under risk / D. Kahneman, A. Tversky // *Econometrica*. – 1979. – V. 47. – P. 263-291.
4. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / А. Ребер. – М. : Вече-АСТ, 2001. – Т. 2. – 560 с.
5. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Астрель; АСТ, 2000. – 348 с.
6. Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь / Е. Б. Стародубцева, Л. Ш. Лозовский, Б. А. Ройзенберг. – 4-е изд. – М. : Инфра-М, 2003. – 480 с.
7. Bikhchandani S. A Theory of Fads, Fashion, Custom, and Cultural Change as Information Cascades / S. Bikhchandani, D. Hirshleifer, I. Welch // *Journal of Political Economy*. – 1992. – № 100. – P. 992-1026.
8. Sunstein C. Why Societies Need Dissent / S. Sunstein. – Cambridge : Harvard University Press, 2003. – 246 p.
9. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности / Дж. Сорос. – М. : Инфра-М, 1999. – 262 с.
10. Banerjee A. A Simple Model of Herd Behavior / A. Banerjee // *Quarterly Journal of Economics*. – 1992. – № 3 (107). – P. 797-817.
11. Akerlof G. The Market for «Lemons» : Quality Uncertainty and the Market Mechanism / G. Akerlof // *Quarterly Journal of Economics*. – 1970. – № 3 (84). – P. 488-500.
12. Spence M. Market Signalling: Information Transfer in Hiring and Related Processes / M. Spence. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1973. – P. 67-88.
13. Grossman S. J. Information and Competitive Price Systems / S. J. Grossman, J. Stiglitz // *American Economic Review*. – 1976. – № 66 (2). – P. 246-253.
14. Bikhchandani S. Learning from the Behavior of Others : Conformity, Fads, and Informational Cascades / S. Bikhchandani, D. Hirshleifer, I. Welch // *Journal of Economic Perspectives*. – 1998. – № 3 (12). – P. 151-170.
15. Kuran T. Availability Cascades and Risk Regulation / T. Kuran, C. Sunstein // *Stanford Law Review*. – 1999. – № 4 (51). – P. 683-768.

Федулова І.В., Мостенська Т.Л.

УДК 338.439

ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Підвищення рівня економічної та продовольчої безпеки держави на основі нарощування обсягів виробництва продуктів харчування та поліпшення їх якості є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України на сучасному етапі на найближчу перспективу. За таких умов продовольча безпека в контексті національної безпеки, передбачає здійснення активної державної політики, спрямованої на швидке подолання кризових процесів, забезпечення необхідної адаптації підприємств АПК до умов ринкової кон'юнктури, зміцнення їх фінансового стану, утвердження в перспективі України як держави з високоефективним, експортоспроможним сільським господарством.

Аналіз останніх наукових досліджень. Продовольча безпека країни за визначенням ФАО – це система, що чітко функціонує для забезпечення всіх прошарків населення харчовими продуктами за прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту тих продуктів харчування, для виробництва яких немає внутрішніх умов. Останнім часом посилилась роль національної продовольчої безпеки у системі світової продовольчої безпеки. Продовольчу безпеку можна розглядати як забезпечення певного рівня вітчизняного виробництва, що побудоване на засадах або повного самозабезпечення країни, або підтримки критичного мінімуму виробництва продовольства [1].

Поняття продовольча безпека і продовольча незалежність виступають взаємопов'язаними. Якщо продовольча безпека - це забезпечення державою населення країни якісним продовольством на рівні

науково обґрунтованих мінімальних норм харчування, то продовольча незалежність – це певний рівень самозабезпечення країни продовольством, задоволення потреб населення у харчових продуктах за рахунок внутрішнього виробництва. Продовольча незалежність виступає необхідною умовою продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потрібно відзначити, що у 2009-2010 роках майже кожна п'ята гривня реалізованої продукції промисловості була зароблена у харчовій промисловості. Харчова промисловість входить в п'ятірку галузей-лідерів з наповнення державного бюджету, підтримує одні з найвищих темпів росту обсягів виробництва продукції, посідає друге місце (після металургії та оброблення металу) за обсягами виробництва продукції у структурі промислового виробництва України.

Продовольча незалежність України – стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення гарантується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву на рівні, що визначається законодавчо. По основних продуктах у 2009 році рівень самозабезпечення визначається як відношення виробництва до внутрішнього споживання і характеризується наступними даними: М'ясо і м'ясопродукти - 83,3%; молоко і молочні продукти – 106,4%; яйця – 107,4%; зерно – 176,5%; картопля – 100,9%; овочі і баштанні – 107,8%.

Проблема забезпечення населення країни продовольством відповідно до науково обґрунтованих норм споживання існує давно. У 1982 р. в Радянському Союзі було розроблено та прийнято Продовольчу програму СРСР, яка передбачала доведення рівня і структури споживання продуктів харчування до фізіологічних норм. Але ця програма не була виконана повністю. Проте і за роки існування незалежної України споживання основних харчових продуктів на душу населення не тільки не досягло рекомендованих норм, але й за окремими важливими групами продуктів є нижчими, рівня 1990-1991 років. Динаміку споживання основних продуктів харчування на одну особу на рік відносно раціональних норм за 2000-2010 роки можна дослідити за даними табл. 1.

Таблиця 1. Споживання основних харчових продуктів по відношенню до раціональних норм споживання, % (норма споживання 100%)

Харчові продукти	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало і субпродукти в натурі)	41,3	38,8	41,3	43,8	48,8	48,8	52,5	57,5	63,8	62,5	63,8
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	52,4	53,9	59,2	59,5	59,5	59,5	61,8	59,2	56,3	55,8	54,1
Яйця, шт.	57,2	62,1	72,1	73,8	75,9	82,1	86,6	86,9	89,7	93,8	93,8
Риба і рибпродукти	42,0	55,0	59,5	60,0	61,5	72,0	70,5	76,5	87,5	75,5	71,3
Цукор	97,4	105,3	94,7	94,7	100,0	100,0	105,3	105,3	107,9	100,0	96,9
Олія	72,3	76,9	82,3	86,9	100,0	103,8	104,6	110,0	115,4	118,5	112,2
Картопля	108,9	112,9	107,3	111,3	113,7	109,7	108,1	104,8	106,5	107,3	101,9
Овочі та баштанні продовольчі культури	63,4	65,2	67,1	70,8	71,4	74,5	78,9	73,3	80,1	85,1	86,8
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	32,2	28,9	32,2	36,7	37,8	41,1	38,9	46,7	48,9	51,1	49,7
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби у перерахунку на борошно; борошно, крупи, бобові)	123,8	128,7	129,7	123,8	124,8	122,8	118,8	114,9	115,8	110,5	110,5

Джерело: розраховано за [2]

У 2010 році лише по олії, картоплі і хлібних виробах норми споживання перевищували раціональні. Яйця і цукор майже задовольняють фізіологічну потребу, а за рештою основних продуктів харчування існують значні невідповідності раціональних норм і реального споживання середньостатистичним українцем.

Так, за м'ясом і м'ясопродуктами фізіологічна потреба людини в Україні забезпечувалася у 2010 році лише на 63,8%, а за молоком і молочними продуктами – лише на 54,4 %. При цьому такий рівень споживання не може бути пояснений низьким рівнем пропозиції цих продуктів в країні, адже рівень самозабезпечення по них значно вищий.

Залежність країни від імпорту, особливо продовольства, створює потенційну загрозу національній безпеці країні, її суверенітету. Серед зовнішніх загроз продовольчій безпеці можуть бути названі відкритість економіки і національного ринку і послаблення конкурентоздатності вітчизняного продовольчого ринку.

Систематичне зростання в загальному обсязі продуктів, що споживаються на українському ринку, частки імпортного продовольства створює конкретну пряму загрозу національній економічній безпеці.

По-перше, об'єктивна залежність від коливань кон'юнктури світового продовольчого ринку підвищує нестабільність внутрішнього ринку продуктів харчування за натуральними і вартісними показниками. Неврожаї в основних країнах-виробниках можуть відобразитись як на різкому підвищенню імпортних цін так і на прямому припиненні поставок тих чи інших продуктів.

По-друге, створюється можливість цільоспрямованого цінового тиску зі сторони країн-експортерів продовольства на країни-імпортери у випадках особливо несприятливих сільськогосподарських умов поточного року.

По-третє, продукти харчування мають виключну роль для підтримки життєдіяльності населення і реальною виявляється можливість різних форм тиску зі сторони країн-експортерів продовольства з метою отримання визначених економічних переваг у взаємовідносинах із країнами-експортерами [3].

В табл. 2 представлено товарну структуру експорту і імпорту на продукції сільського господарства і харчової промисловості за 2008-2009 роки.

Таблиця 2. Товарна структура експорту і імпорту продукції сільського господарства і харчової промисловості за 2008-2009 роки

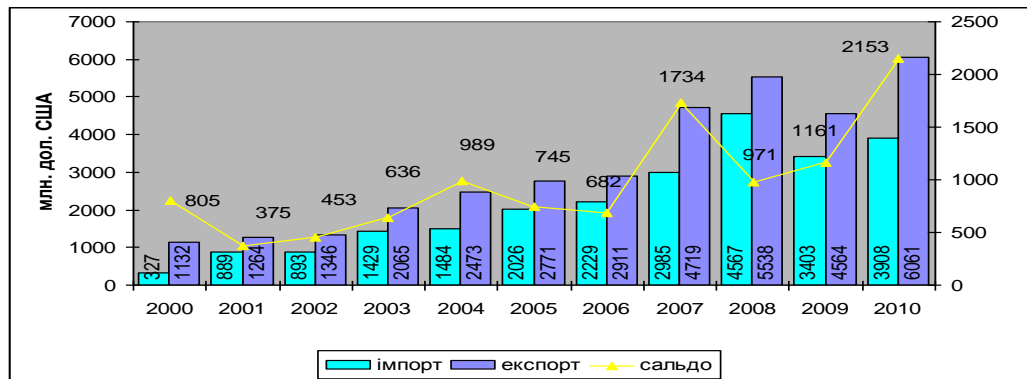
Найменування продукції	Частка в загальному обсязі,%				Зовнішня торгівля по окремих групах товарів у 2009 році, млн. дол. США	
	2008		2009		імпорт	експорт
	імпорт	експорт	імпорт	експорт		
Живі тварини, продукти тваринного походження	1,2	2,0	1,5	2,8	596,0	1267,5
Продукти рослинного походження	8,3	1,7	2,7	2,8	5034,9	1259,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження	2,9	0,7	4,5	0,8	1796,0	374,3
Готові харчові продукти	3,8	3,1	5,3	4,5	2088,0	2034,3

Джерело: розраховано за [2, с. 260]

Питома вага імпорту готової харчової продукції зростає з 3,8 % у 2008 році до 5,3% у 2009, але його обсяг у вартісному виразі за означений період зменшився на 17 %. Відбулося також зростання питомої ваги експорту готової харчової продукції з 3,1% у 2008 році до 4,5% у 2009, хоча обсяг експорту у вартісному виразі зменшився на 34 % за цей період. Україна має позитивне зовнішньоторговельне сальдо (53,7 млн. дол. США). Країною експортувалось у 2009 році готових харчових продуктів на суму 2088 млн. грн., тоді як імпортується цієї продукції на суму 2034,3 млн. грн.

Частка імпортованого продовольства у загальному обсязі спожитого продовольства також характеризує продовольчу незалежність країни. Пороговою величиною вважається 30%. Всі високо розвинуті країни захищають свої продовольчі ринки від імпорту. Наприклад, США не допускають щоб імпорт продовольства перевищував 17%. Незважаючи на певне оздоровлення ситуації впродовж останніх кількох років, експорт продуктів харчування і досі не перевищує 25 % загального обсягу виробництва. Основними причинами низької питомої ваги експорту у обсягах виробництва виробленої продукції є недостатня конкурентоспроможність українських товарів, недотримання міжнародних стандартів якості та безпечності харчових продуктів, а також перешкоди у торгівлі, що лежать у правовій та практичній площині.

На рис.1 показано динаміку імпорту (експорту) продукції харчової та переробної промисловості України. За останні десять років імпорт основних видів продукції харчової та переробної промисловості виріс більше ніж у десять разів, при тому, що експорт за цей період зріс лише більше ніж у п'ять разів.

Рис.1. Динаміка імпорту (експорту) продукції харчової та переробної промисловості України [2]

За окремими товарними групами динаміка експорту та імпорту представлена нижче (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка експорту та імпорту основних продуктів харчування в Україні, тис. тонн

Основні харчові продукти	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2009 у % до 2000
М'ясо та м'ясні продукти (включаючи субпродукти та жир-сирець)							
імпорт	38	325	278	245	550	439	1155,3
експорт	163	82	29	45	28	40	24,5
Молоко та молочні продукти							
імпорт	50	112	150	199	234	455	910,0
експорт	1100	1901	950	939	1140	919	83,5
Яйця (середня вага одного яйця 57,75 грам)							
імпорт	2	5	3	3	7	7	350
експорт	0	1	1	16	23	58	-
Зерно							
імпорт	1010	226	235	343	222	136	13,5

Основні харчові продукти	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2009 у % до 2000
експорт	1330	12650	11168	4490	16668	26160	1969,9
<i>Картопля</i>							
імпорт	11	5	21	7	10	5	45,5
експорт	1	6	6	3	3	15	1500,0
<i>Овочі та багаторічні продовольчі культури (включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу)</i>							
імпорт	29	100	168	158	356	232	800
експорт	30	150	201	298	251	347	1156,7
<i>Цукор (включаючи основні цукромісткі продукти, в перерахунку на цукор)</i>							
імпорт	-	177	120	25	91	92	-
експорт	-	154	165	120	103	88	-
<i>Олія (включаючи основні оліємісткі продукти, в перерахунку на олію)</i>							
імпорт	-	264	245	410	480	316	-
експорт	-	900	1678	2140	1590	2483	-

Джерело: розраховано за [4, с. 149-153]

Зростання експорту за цей період продемонстрували олія, картопля, зернові, овочі. По м'ясу та молоку відбулось зростання імпорту, причому по м'ясу та м'ясним продуктам торговельне сальдо від'ємне. По м'ясу імпорт перевищує експорт майже у 11 разів.

Висновки. Зовнішньоекономічна кон'юнктура діє на продовольчий ринок України через усі свої складники (виробництво, пропозицію, попит і споживання). Підвищення світових цін на продукцію, що виробляється і експортується Україною (особливо, якщо це виробництво має конкурентні переваги), загалом позитивно впливає на експорт і збільшує доходи виробників. Але в умовах глобального взаємовпливу і взаємозалежності збільшення світових цін переходить і на ціни внутрішнього ринку.

Підняття ж світових цін на імпортовані харчові продукти і сільськогосподарську сировину прямо знижує життєвий рівень населення. Крім того, відбувається й непрямий вплив: у випадку, коли закуповується за кордоном продукція, що проходить подальшу обробку і переробку в Україні, як, наприклад, какао-боби, різні прянощі, горіхи, рис, риба і багато іншої харчової продукції.

Продукти харчування – особливий товар, його покупка і споживання відбувається щоденно не зважаючи на погодні умови і схильність до збережень населення. Тому, якщо країна допускає високу залежність від імпорту продовольства, то в умовах падіння курсу національної валюти вона буде вимушена витрачати значні кошти на покупку валюти для покупки продовольства за кордоном і стане у залежність від будь-яких примх світового ринку харчових продуктів.

Однією із невідкладних умов подальшого розвитку агробізнесу в Україні є реалізація політики захисту внутрішнього продовольчого ринку. Водночас сільськогосподарське виробництво і харчова промисловість України залишаються галузями, які не повною мірою реалізували свій інвестиційний потенціал. Обсяг прямих іноземних інвестицій був би значно більшим, у разі покращення інвестиційного клімату.

Зниження реальних тарифів на продовольчі товари і продукцію сільського господарства неминуче тягне за собою динамічне збільшення обсягів імпорту в Україну. Слід зазначити, що в низьких імпортних тарифах на продовольчу сировину зацікавлена вітчизняна харчова промисловість. Сільське ж господарство, навпаки, зацікавлене у високих імпортних тарифах на сільськогосподарську сировину.

В літературі виділяють такі напрямки реформування митної політики України з урахуванням досвіду країн ЦСЄ в контексті приєднання до СОТ:

- митно-тарифна політика держави повинна спрямовуватись як на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію тінювих потоків імпорту, так і на захист національного товаровиробника. З огляду на те, що в межах ЄС передбачено тарифний захист для окремих секторів економіки, Україні необхідно ввести селективні тарифні обмеження для тих галузей, які можуть зазнати найбільших втрат у процесі лібералізації ринку. До таких галузей належать, передусім, сільське господарство та машинобудування;

- ураховуючи значний потенціал економіки України, більш справедливою є модель тарифного регулювання, яка передбачає формування оптимальних ринкових відносин на кожному окремому сегменті внутрішнього ринку з безумовним пріоритетом наявності на ньому національного товару. При цьому доцільно визначити критичний рівень (наприклад, 15-25 %) наявності імпортних товарів у кожному сегменті внутрішнього ринку;

- необхідно переглянути саму структуру тарифної сітки України, оскільки вона надмірно складна, що призводить до невизначеності в торгівлі у разі внесення тарифних змін, а також сприяє численним спекуляціям щодо класифікації товарів та корупції у цій сфері;

- головним державним пріоритетом сьогодні має стати підтримка галузей, які застосовують конкурентоспроможні технології, мають високу додану вартість і перспективні на світовому технологічному ринку. Така підтримка повинна відповідати стратегії національного інноваційного розвитку та її довгостроковим цілям. Для ефективної реалізації цієї політики доцільно застосовувати весь спектр інструментів захисту внутрішнього ринку, що активно використовуються в межах ЄС. Це, передусім, митний контроль, квотування і сертифікація для обмеження імпорту неякісної продукції та продукції, яку здатні виготовляти вітчизняні підприємства, тощо;

- надання державної підтримки підприємствам у придбанні іноземних ліцензій і технологій дасть можливість швидко модернізувати національне виробництво та здобути технологічні переваги на міжнародних і внутрішніх ринках [5, с. 4-7].

В Україні останнім часом активізували свою діяльність транснаціональні корпорації агробізнесу, які стримують реформування АПК, що зумовлює руйнування продуктивного потенціалу вітчизняного

агробізнесу. Крім того, основними перешкодами для розвитку галузі є недостатня ефективність ринків сільськогосподарської продукції, монополізм великих торговельних компаній, низька якість сировини та кінцевої продукції, невідповідність системи державного регулювання безпечності харчових продуктів європейським та міжнародним стандартам, неефективна система надання кредитних ресурсів (в т.ч. державної підтримки), а також відсутність ринку землі у поєднанні з мораторієм на продаж сільськогосподарських земель.

Джерела та література:

1. Декларация Всемирного Саммита по продовольственной безопасности : [Электронный ресурс] // Всемирный саммит по продовольственной безопасности (г. Рим, 16-18 ноября 2009 г.) / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций. – Режим доступа : <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/Meeting/018/k6050r.pdf>.
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 566 с.
3. Есипов В. Е. Внутренние и внешние угрозы продовольственной безопасности России : [Электронный ресурс] / В. Е. Есипов, Г. А. Маховикова. – Режим доступа : www.rustrana.ru/article.php?nid=13867.
4. Сільське господарство України за 2009 рік : стат. зб. / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 375 с.
5. Бліхар М. М. Митна політика країн Центрально-Східної Європи у контексті інтеграції до СОТ : реалії та перспективи для України / М. М. Бліхар // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С. 3-8.

Филер З.Е., Дреев А.Н.

УДК 330.105

МИРОВЫЕ ЦИКЛЫ ЭКОНОМИКИ И СОЛНЕЧНАЯ АКТИВНОСТЬ

В 1610 г. Г.Галилей наблюдал на Солнце пятна. С 1749 г. на многих обсерваториях регулярно наблюдаются эти проявления солнечной активности. В начале XIX стол. выдающийся астроном В. Гершель заметил синхронность изменений солнечной активности (СА) с ценами на зерно на мировых биржах, объясняя это зависимостью урожайности от СА: растет СА – увеличиваются урожаи – падают цены на хлеб; уменьшается СА – снижаются урожаи – растут цены на хлебном рынке.

Выдающийся британский ученый – энциклопедист У.С. Девонс (астроном, логик, экономист и математик) объяснял в 70-ые годы XIX ст. изменениями СА развитие мировой экономики, циклический характер экономических кризисов. Эту цикличность, ее период порядка 10 лет, увидел и К. Маркс [3], который мечтал о создании математической политэкономии.

Сам он, не будучи математиком, создать ее не смог; ему не помог и его друг – юрист и математик С. Мур: «Я неоднократно пытался – для анализа кризисов вычислить эти повышения и понижения как неправильные кривые и, думаю, что с достаточно проверенным материалом это возможно – математически вывести из этого главные законы кризисов. Мур считает задачу пока невыполнимой, и я решил до поры до времени отказаться от нее», пишет Маркс Энгельсу 31.05.1873 г.. Тогда был известен только анализ Фурье периодических процессов заданной частоты. До сих пор надёжных объективных методов прогноза экономических кризисов не было. Прогнозы делались группами экспертов и, естественно, носили субъективный характер.

Рис. 1. Солнечная активность в числах Вольфа с начала XX века

Для проверки гипотез о взаимосвязях между экономическими процессами и изменениями СА, в настоящий момент, нами разработаны алгоритмы и программа EXTRAPOL. Изменения СА с начала 20 ст. видны на рис. 1. Программа даёт возможность анализировать сложные почти периодические процессы и строить соответствующие прогнозы, сравнивать периоды составляющих колебаний. Мы еще в 2000 году прогнозировали на основе периодичности изменения СА кризисные явления в экономике в 2009 году,